

bruikte analysetechnieken zijn zeer geavanceerd, vraagstelling, onderzoeksontwerp en conclusies sluiten goed op elkaar aan, et cetera. Toch zouden wij dit proefschrift – met uitzondering wellicht van het gedegen literatuuroverzicht – niet aan docenten willen aanbevelen. Daarvoor is het te technisch en te zeer gericht op peilingsonderzoek.

Literatuur

- Gelderen, A. van, & H. Blok, 'De praktijk van het stelonderwijs in de groepen 7 en 8 van de basisschool; observaties en interviews' in: *Pedagogische Studiën* 68, 1991, p. 159-175.
- Schooten, E. van, & K. de Glöpper, 'De validiteit van meerkeuze-instrumenten voor het meten van schrijfvaardigheid' in: *Tijdschrift voor Taalbeheersing* 12, 1990, p. 93-110.

RECENSIE

Hans Kaldenbach: Geslaagde interculturele communicatie

D. Pinto, *Interculturele communicatie*. Houten/
Antwerpen, Bohn, Stafleu & Van Loghum,
1990. f 39,50

Vorig jaar verscheen het boek *Interculturele communicatie* van D. Pinto. Pinto komt oorspronkelijk uit Marokko en woont sinds 1967 in Nederland. Zijn boek is belangrijk omdat dit het een van de eerste boeken is (na Eppink en anderen) op de Nederlandse markt dat zich volledig richt op de interculturele aspecten van communicatie.

Het boek is helder geschreven en heeft een instructieve en didactisch doordachte opzet.

Pinto neemt het standpunt in dat racisme het beste tegengegaan kan worden door kennis over elkaars cultuur te vergroten (p. 189). Door gebrek aan kennis immers – aldus Pinto – ontstaan communicatiestoornissen, irritaties en wrevel. Hoewel dit standpunt omstreden is (gevoelens van afkeer veranderen vaak niet door kennis alléén), biedt dit uitgangspunt uitstekende didactische mogelijkheden. Onbegrip wordt tegengegaan door het geven van adequate informatie.

De lezer wordt door Pinto stapsgewijs ingeleid in cultuurverschillen en de gevolgen daarvan. Pinto plaatst in zijn analyse alle cultuurverschillen in de wereld op één lijn. Culturen zijn – in Pinto's termen – ofwel meer F-cultuur ofwel meer G-cultuur. De letters staan voor de Fijnmazigheid of de Grofmazigheid van een cultuur. Deze begrippen verwijzen naar de mate waarin een cultuur gedrag tot in alle details voorschrijft (F), of gedrag meer vrijlaat aan de keuze van een individu (G). In een F-cultuur zijn bij voorbeeld de rol van echtge-

note, kind of autoriteit veel preciezer ingevuld en voorgeschreven dan in een G-cultuur.

Ik heb bezwaar tegen de G- en F-termen. In sociaal-geografische literatuur worden hanterbaarder begrippen gebruikt: traditionele versus moderne culturen of bij voorbeeld agrarische versus industriële culturen. Gebruik van die begrippen zou de leesbaarheid vergroten. De lezer moet nu iedere keer onnodig nadenken wat in deze context de betekenis is van de letters F en G.

De beschrijving van cultuurverschillen (in termen van F- en G-culturen) is helder. Ik ken geen opsomming van cultuurkenmerken die zo duidelijk en zo volledig is als deze. Hier is duidelijk iemand aan het woord die cultuurverschillen aan den lijve heeft meegemaakt.

In de opsomming is de auteur echter op één punt onvoorzichtig. Hij geeft aan dat mensen uit agrarische ('F-') delen van de wereld een 'extern geweten' hebben (p.41). Mensen uit bij voorbeeld Nederland hebben een 'intern geweten'. Ik vind dat dit te gemakkelijk gelezen kan worden als (bij voorbeeld): 'Marokkanen hebben geen geweten'. Pinto nuanceert hier onvoldoende en geeft bij voorbeeld niet aan in welke mate mensen uit industriële culturen zich ook vaak uitsluitend aan regels houden omdat een overtreding wordt bestraft. In het Nederlandse taalgebruik bestaan uitdrukkingen en gezegden die naar een 'extern' geweten verwijzen: als de kat van honk is...; de kat in het donker knijpen; druk op de ketel houden, het oog van de meester... et cetera.

Vervolgens beschrijft Pinto een groot aantal losstaande cases waarin zich een intercultureel probleem voordoet. Hij geeft voorbeelden onder andere op het gebied van het bedrijfsleven, het onderwijs en de hulpverlening. Hij geeft ook commentaar op die situaties. Bij het lezen van zijn voorbeelden bekwam mij regelmatig het gevoel dat hij stereotypische situaties beschrijft. Waarschijnlijk is dat echter onvermijdelijk: een genuanceerde werkelijkheid is vaak alleen duidelijk te beschrijven als dat in heldere 'ideaaltypische' beelden gebeurt.

Pinto raadt vervolgens een Drie Stappen Methode (DSM) aan om interculturele problemen aan te pakken. De eerste stap houdt in dat

mensen hun eigen (cultuurgebonden) normen en waarden leren kennen. De tweede stap wordt gevormd door het leren kennen van de (ook al cultuurgebonden) normen en waarden van de ander. In de derde stap bepaalt men hoe men met deze verschillen wil omgaan.

Een voorbeeld over te laat komen. Je realiseert je bij voorbeeld dat je (stap 1) zelf heel precies bent wat op tijd komen betreft; vervolgens leer je dat 'tijd' in een aantal andere culturen minder strak wordt gehanteerd (stap 2). In een concreet geval (stap 3) bepaal je hoe je op het 'te laat komen' van de ander wilt reageren.

Over de volgorde van stap 1 en 2 valt te twisten: mensen leren hun eigen normen slechts kennen doordat ze die van anderen leren kennen. In de aanleerfase kunnen stap 1 en 2 dus beter worden verwisseld.

De Drie Stappen Methode is ook een prima manier om alle communicatiemoeilijkheden (bij voorbeeld tussen mannen en vrouwen) aan te pakken. Dit geeft Pinto slechts zeer terloops aan (p.176). Ik denk dat de draagwijdte van zijn opvattingen nog beter uit de verf zou komen als hij een aantal voorbeelden zou hebben gegeven over communicatieproblemen tussen mannen en vrouwen, ouderen en jongeren et cetera.

Bij de aanpak van interculturele problemen is het van belang – zegt Pinto – om een goed onderscheid te maken tussen het feitelijke gedrag van de ander en het oordeel dat je daarover hebt. In één voorbeeld maakt Pinto dat onderscheid volgens mij niet. Pinto ziet geen oordeel in de volgende beschrijving: 'Er was aangekondigd dat de vergadering om tien uur zou beginnen, maar zij begon pas om half elf' (p.178). Ik lees in het woord 'pas' echter een duidelijk oordeel.

Pinto vindt een systematische aanpak van interculturele communicatie van groot belang. Ik ben dat wel met hem eens. Anders ligt het met Pinto's suggestie dat er geen vraagstuk even belangrijk kan zijn als dat van de interculturele communicatie. Een aantal malen citeert Pinto met instemming prof. David: 'Cultureel risico wordt hét managementvraagstuk van de jaren negentig' (p.12, 189). Die inschatting lijkt mij echter wat overdreven. Naast interculturele zijn er immers ook andere belangrijke management-vraagstukken.

Pinto bepleit ook het invoeren van een nieuw vak: 'Interculturele communicatie' (p.191). Voor de doelgroepen die hij noemt (politie, managers...) lijkt mij een cursus over deze onderwerpen zeker noodzakelijk.

Ik zie twee belangrijke tekortkomingen in het boek.

Op de eerste plaats besteedt Pinto geen aandacht aan de gevolgen van machtsverschillen in communicatie. Hoe machtsbesef het denken, voelen en gedrag bewust en vooral onbewust beïnvloedt, komt niet aan de orde. Juist in een boek over interculturele communicatie is dat onbegrijpelijk. Hiermee hangt ongetwijfeld samen dat het begrip racisme nauwelijks in het boek voorkomt.

Een tweede belangrijk bezwaar vind ik dat er in het boek geen aandacht is voor onbewuste en gevoelsmatige aspecten in communicatie. Pinto blijkt steeds impliciet te schrijven over communicatie waarbij

- de partners in het gesprek ongeveer gelijke macht hebben
- de partners geen materieel of psychisch belang hebben bij het voortbestaan van ongelijkheid
- de partners zo rationeel zijn dat zij door nieuwe rationele informatie werkelijk anders gaan denken en voelen.

Dit roept de vraag op voor wie het boek geschikt is. Het is in elk geval een waardevol boek voor trainers en andere – laten we hopen – goedwillenden op intercultureel gebied.

Het boek is echter té intellectueel en het vereist vooral te veel vaardigheid in het reflecteren om bruikbaar te zijn voor het lagere en misschien zelfs voor het midden-management in bedrijven, hoewel juist zij in hun werk het meeste met mensen uit etnische minderheden te maken hebben.

Ik zou het boek zeker wel aan leraren willen aanraden. Het boek biedt nuttige informatie over zeer veel thema's. Het is ook een boek om na verloop van tijd wéér eens in te kijken. Dan valt op hoeveel waardevolle zaken er aan de orde komen.

VON

Ledenvergadering

Zaterdag 23 november 1991

De ledenvergadering wordt vanaf 11.00 uur gehouden in de Domstad Akademie, Koningsbergerstraat 9, Utrecht.

Agenda:

- opening
- notulen ledenvergadering 1990
- jaarverslag 1991 secretaris (zie bijlage 1)
- jaarverslag 1990 penningmeester (zie bijlage 2)
- jaarverslag 1991 hoofdredacteur *Moer*
- bestuurswijziging: Gerrit Reitsma en Herman Meddens treden af
- congressen
- CEVO
- VALO-M
- *Moer*
- VON België
- samenwerking SBN
- bureau van de VON
- CVEN
- bestuurswisseling
- wat verder ter tafel komt
- rondvraag
- sluiting.

Vergaderstukken worden op verzoek toegezonden door de secretaris van de VON: Hans Wegman (Oude Graafseweg 128, 6543 PV Nijmegen, tel. 080: 78 87 52).